

FRANCISZEK SKORYNA Z POŁOCKA JAKO BIBLISTA

Aleksander Naumow (Polska)

Humanizm przyniósł ogromne zainteresowanie tekstem biblijnym. Wystarczy przypomnieć, że narodowe przekłady całej Biblii pojawiają się we Francji (połowa XIII w.) i w Italii (koniec XIII w.), że w drugiej połowie XV w. ukazują się drukiem pełne przekłady: łaciński (1456), niemiecki (1466), włoski (1471), kataloński (1478), dolnoniemiecki (1478) i czeski (1488). W tym samym czasie Żydzi we Włoszech drukują Stary Testament¹. Na Rusi, w Wielkim Nowogrodzie, powstaje pierwszy cerkiewnosłowiański pełny kodeks biblijny, od imienia organizatora prac zwany Biblią Gen(n)adiusza (1499).

Na początku XVI w. bibliistyka rozwija się nadal wspaniale. Uczony kardynał Franciszek Ximenes (Jiménez) w starożytnym Complutum (dziś Alcalá de Henares) od 1502 r. zorganizował zespołową pracę nad wielojęzycznym wydaniem Biblii; Nowy Testament ukazał się w 1514 r., a Stary Testament w czterech tomach wypuszczono do końca roku 1517, szósty tom zawiera słowniki i inne studia pomocnicze. *Pentateuch* opublikowano tu w językach hebrajskim, chaldejskim, greckim z trzema różnymi przekładami w języku łacińskim (*Biblia polyglotta Complutensia*). Erazm z Rotterdamu krytycznie wydał w Bazylei grecki Nowy Testament z paralelnym przekładem łacińskim i komentarzem (1516); uzyskawszy przywilej papieski na wyłączność swojej edycji zatrzymał rozpowszechnienie komputeńskiej Polyglotty. W Wenecji wyszedł pełny tekst greckiej Septuaginty (1518).

Gdy młody Skoryna jeszcze studiował w Krakowie, Marcin Luter, który o mało co nie zginął od pioruna, wstąpił w Erfurcie do augustianów i tam po raz pierwszy zetknął się z Biblią. Skazany na banicję, swoje tłumaczenie Biblii na niemiecki rozpoczął na zamku w Wartburgu, gdzie miało miejsce słynne zdarzenie z kałamarzem, którym tłumacz ponoć rzucił w przeszkadzającego mu diabła. Jego Nowy Testament po niemiecku ukazał się w 1522 r., i był nieustannie przedrukowywany, natomiast cała Niemiecka Biblia w przekładzie Lutera pojawiła się w 1534 r. Wszystkie te wydania były w zasadzie poza zasięgiem Skoryny i stanowią porównawczy kontekst jego działalności.

¹ Hebrajski tekst Pięcioksięgu (*Torah*) ukazał się drukiem jeszcze w 1480 r., w Bolonii, Księgi prorockie (*Nebiim*) – w 1485 r., w Lombardii, w miejscowości Soncino (prowincja Cremona), tam też wydrukowano kompletny tekst żydowskiego Pisma Świętego (1488); *Pisma (Kethubim)* wydano w 1486 r. w Neapolu.

Inaczej wygląda sprawa z Biblią Czeską. Biblia po czesku wyszła w Pradze w 1488 r. i ponownie rok później w Kutnej Horze (Kuttenberg), ale Skoryna używał bez wątplenia sfinansowanego przez praskich utrakwistów wydania weneckiego z 1506 r. z oficyny Pawła Liechtensteina. To pierwsze słowiańskie Pismo Święte z kartą tytułową, eksponującą przez określenie *Biblia Czeska* swój narodowy charakter. Jest ona ozdobiona 109 drzeworytami i zawiera krótkie streszczenia przed poszczególnymi rozdziałami.

Podstawowym źródłem dla biblijnych tłumaczeń Skoryny była Wulgata. Wydanie, z którego najpewniej korzystał, to czterotomowa edycja Antoniego Kobergera (Koburgera) z Norymbergi z 1487 roku. Tekst biblijny jest tu opatrzony komentarzami. Główny to Mikołaja z Lyry (1280–1349): *Postilla litteraris et moralis in Vetus et Novum Testamentum*. Oprócz tego są dodatki: *Additiones ad Postillam magistri Nicolai de Lyra* biskupa Burgos – Pawła de Sancta Maria (1351–1435), *Defensorium Postillae Nicolai de Lyra contra Paulum Burgensem* Mateusza Doeringa (Thöring, 1400–1469) i *Postillae super prologos S. Hieronimi Wilhelma Brito* (c. 1210–1275). Może znał też Skoryna wydanie Mikołaja Kes(s)lera z Bazylei (1487, 1491), tak jak mógł znać oba niemieckie dialektalne przekłady z ok. 1478 roku, wydane przez H. Quentel(l)a. Być może korzystał ze znanego *Vocabularius breviliquus* Jana Reuchlina (1451–1522), opublikowanego po raz pierwszy w 1475 r. Co do Biblii Gen(n)adiusza to wydaje się mało prawdopodobne, żeby mógł mieć do niej jakiś dostęp, to samo dotyczy supraskiej Biblii Mateusza Dzieśiątego.

Biblijne przekłady i wydania Franciszka Skoryny stawiają słowiańską bibliistykę w państwie polsko-litewskim w czołowym rzędzie. Wyprzedza on bowiem o kilkanaście czy nawet kilkadziesiąt lat słynne polskojęzyczne wydania – Psalterz Krakowski (1532), Psalterz Walentego Wróbla (1539), Jana Leopolię oraz wydania akatolickie. Warto też zauważyć, że angielski przekład Nowego Testamentu wychodzi drukiem w 1525 (W. Tyndale), Pięcioksiąg w 1530, Księga Jonasza rok później, a cała Biblia w 1535 i 1537 r.

Pierwszą księgą, którą Franciszek Skoryna 6 sierpnia 1517 r. wydrukował w Pradze, był *Psalterz*². Zawiera on przedmowę wydawcy, 150 psalmów, psalm dodatkowy, 10 pieśni (kantyków) biblijnych i krótkie posłowie. Na marginesie zostały umieszczone konkordancje z innymi księgami biblijnymi oraz 61 gloss, wyjaśniających po rusku trudniejsze słowa tekstu. Psalterza bowiem Skoryna nie tłumaczył, postanowił wydać go w tradycyjnej cerkiewnosłowiańskiej formie za jakimś rękopisem, dokonując pewnej ilości interwencji redakcyjnych. Zasadniczy tekst Psalterza przedrukował następnie w Wilnie około 1522 r., usuwając odsyłacze, glossy, zmieniając nieco przedmowę i pisownię niektórych słów. Stał się on pierwszą częścią tomiku, tradycyjnie określanego jako *Mała księga podróżna*. W innej części tego wydania, zwanej *Šestodnevec*, umieścił Skoryna, zgodnie ze

² Wydania omawianych niżej tekstów: Библия. Факсімільнае ўзнаўленне Библиі выдадзенай Францыскам Скарынаю ў 1517–1519 гадах, у 3 тамах. Ред. С. В. Кузьмін. Мінск, 1990–1991; Л а б ы н ц а ў, Ю. „Зерцало життя...” З літаратурнай спадчыны Францыска Скарыны. Мінск, 1991; zob. też: Franciszek Skoryna – życie i pisma. Wybór tekstów i opracowanie M. Walczak-Mikołaj-Czakowa, A. Naumow. Gniezno, 2007.

wschodnią tradycją, kilkanaście wersetów psalmowych w różnych funkcjach liturgicznych.

Po wydrukowaniu Psalterza Skoryna zaczął wydawać pojedyncze tomiki z tłumaczeniem tekstu poszczególnych ksiąg Starego Testamentu. Wydawał je w przypadkowej kolejności, co może świadczyć, że część tłumaczeń już była gotowa, ale jednocześnie cały czas zajmował się przekładaniem i redagowaniem tekstów. Kolejno wychodzą tomy, opatrzone datami dziennymi:

w 1517 r.: Księga Hioba – 10.IX; Księga Przypowieści – 6.X; Księga Syracha – 5.XII;

w 1518 r.: Księga Eklezjasty – 2.I, Pieśń nad pieśniami – 9.I, Księga Mądrości – 19.I, Księgi Królewskie³ – 10.VIII, Księga Jozuego – 20.XII;

w 1519 r.: Księga Judyty – 9.II, Księga Sędziów – 15.XII.

Z podaniem roku wydania – 1519, lecz bez daty dziennej, wypuścił Skoryna pięć tomików: otwierający całość Biblii tom Księgi Rodzaju (gdzie umieścił kartę tytułową i Przedmowę ogólną), Księgę Rut, Księgę Estery, Treny Jeremiasza i Księgę Daniela. Pozostałe części Pięcioksięgu, tj. Księgi Wyjścia, Kapłańska, Liczb i Powtórzonego Prawa nie mają żadnej daty, nie można przeto wykluczyć, że wyszły one nawet na początku roku 1520.

Tylko te wymienione księgi Starego Testamentu zostały wytłoczone w Pradze, a przynajmniej te do nas doszły. Niektóre z nieopublikowanych przekładów Skoryny zachowały się w rękopisach. Jeden z nich, który spłonął w pożarze Biblioteki Krasińskich w Warszawie w 1944 roku, był sporządzony w 1569 r. przez Łukasza z Ternopola (nad Seretem). Zawierał kartę tytułową, był ułożony w kanonicznym porządku biblijnym i m.in. zawierał dwie Księgi Kronik, cztery Księgi Ezdry i Księgę Tobiasza. Drugi rękopis, pozwalający rozszerzyć tekst Biblii Skoryny, powstał w latach 1575–1577. Jego twórcą jest Dymitr z Zinkowa na Podolu. Kodeks, przechowywany w pierw w monasterze Narodzenia NMP w Wicyniu, a potem u Św. Onufrego we Lwowie, został mechanicznie rozdzielony na dwie części, z których jedna pozostała we Lwowie⁴, a drugą ok. 1843 roku potajemnie przesłano do Sankt-Petersburga⁵. W lwowskiej części znajduje się niewydrukowana Księga Kronik, a w petersburskiej – Księgi Ezdry, Tobiasza, Izajasza, Jeremiasza, Ezechiela i 12 mniejszych proroków oraz Machabejskie.

W Wilnie jest ważny rękopis z XVI w., pochodzący z okolic Witebska, z monasteru św. Marka⁶. Znajdują się w nim m.in. przedmowy Skoryny⁷ i komen-

³ Wszystkie cztery jednocześnie, tj. dwie Samuelowe i dwie Królewskie, łącznie 242 karty druku.

⁴ Znajduje się w kolekcji b. Centralnej Biblioteki Monasterów Bazylikańskich, w LNB NAN Ukrainy im. W. Stefanyka, sygn. MV 1290.

⁵ Rosyjska Biblioteka Narodowa (RNB), kolekcja (f. 583) M. P. Pogodina, sygn. 85. Dr Natalia Wiktorowna Pak dostarczyła mi zdjęcia i własnoręczne odpisy z tego rękopisu oraz udzieliła wielu dodatkowych informacji.

⁶ MAV F. 19 № 47.

⁷ Wszystkie przedmowy są zapisane jedna po drugiej i poprzedzają tekst biblijny. Kolejność przedmów jest następująca: Izajasz, Jeremiasz, Baruch, Ezechiel, 12 mniejszych proroków i Daniel, natomiast księgi biblijne są w innym porządku: w pierw mniejsi prorocy, a potem więksi. Na końcu tomu jest *Mowa św. Epifaniasza z Cypru o imionach proroków, ich pochodzeniu, zgonie i gdzie spoczywają ich ciała*. W przedmowie do Księgi Izajasza pada stwierdzenie: „napisane z Biblii czeskiej“.

towane teksty proroków, w wersji stosunkowo odległej od tej zachowanej w petersburskim rękopisie z kolekcji Pogodina. Innym ciekawym przypadkiem jest wstawienie przez anonimowego kopistę przedmów Skoryny do jednego z egzemplarzy drukowanej Biblii Ostroskiej⁸.

Zachowało się niewiele egzemplarzy praskich wydań – w sumie bodaj 266; część z nich (40)⁹ stanowi współprawne konwoluty, reszta to pojedyncze księgi lub fragmenty; do tego trzeba dodać pewną ilość rękopiśmiennych odpisów.

Pewne fakty wskazują na to, że Skoryna myślał o przetłumaczeniu także Nowego Testamentu, ale odstąpił od pomysłu. W *Małej księdze podróźnej*, tradycyjnie cerkiewnosłowiańskiej z niewielkimi językowymi naleciałościami lokalnymi, opublikował 10 fragmentów Ewangelii, 1 fragment Dziejów Apostolskich i 7 czytań z Listów Pawłowych. Dzieje i Listy Apostolskie wyszły w całości w tomie określanym jako *Apostol*, w zwykłej cerkiewnosłowiańskiej formie, z przystosowaniem do użytku liturgicznego w cerkwiach. Specyfiką wydania jest to, że poszczególne części księgi opatrzył Skoryna przedmowami oraz krótkimi piosłami¹⁰ i dodał własne streszczenia. Kalendarz w tym tomie nosi także pewne cechy indywidualne¹¹.

Apostol Skoryny cieszył się znaczną popularnością, znajdował się np. w bibliotece słynnego Monasteru Supraskiego (w 1557 r.)¹², a również był przepisywany i poddawany różnorodnym przeróbkom¹³.

⁸ Moskwa, RGB, sygn. 1452; zob. Н е м и р о в с к и й, Е. Л. Франциск Скорина. Жизнь и деятельность белорусского просветителя. Минск, 1990, 406–407, 563.

⁹ Н е м и р о в с к и й, Е. Л. Op. cit., 302–303. Bardzo dokładną informację znajdujemy w: N e m i r o v s k i j, E. L. Gesamtkatalog der Frühdrucke in kyrillischer Schrift, B. III: Die Prager Druckerei von Francisk Skorina. Baden-Baden, 1998. W 2003 r. odkryto jeszcze jeden konwolut Skorynowskiej Biblii – w Górnołużyckiej Bibliotece Naukowej w Görlitz. Zob. R a n d o w, N. Skaryna in Görlitz. – In: Проблеми на Кирило-Методиевското дело и на българската култура през IX–X в. (= Кирило-Методиевски студии. Кн.17) С., 2007, 603–612.

¹⁰ W streszczeniach Dziejów i Listów Apostolskich Skoryna uwypukla te cechy i wydarzenia, które są mu szczególnie bliskie. Przedstawiając św. Łukasza pisze, że to *в лекарских науках доктор пренавчєный*, który *будучы лекарем телесным досконалым* zrozumiał, że wszystkie rzeczy cielesne są marne i przemijające i postanowił zostać *лекарем душ наших*. „Wiedział bowiem – pisze Skoryna – że nie samym chlebem czy lekarstwem żyje człowiek, ale raczej każdym słowem, które pochodzi z ust Bożych [Pwt 8:3; Łk 4:4], przez które niebiosa zostały umocnione, ziemia osadzona, wodom ustanowione granice i wszystkie rzeczy widzialne i niewidzialne zostały stworzone, a które przemiją, tylko samo Słowo Pańskie przebywa na wieki wieków“. Podkreśla następnie przewagę wielojęzyczności nauki apostołskiej nad jednojęzycznością głoszenia proroków i – przynajmniej odnoszę takie wrażenie – większą efektywność pism Pawła i innych nad ustnym przepowiadaniem Piotra (Przedmowa do Dziejów). Streszczając drugi list do Koryntian podkreśla, że Paweł głosił im Ewangelię „не своего ради пожитку, но для Божией хвалы“ (por. 2 Kor. 11:7) i że jest wprawdzie „w mowie niewymowny, lecz w piśmie nauczony“ (Przedmowa do 2 Kor). Również w innych miejscach (Przedmowy do Rz, 1 Kor, Ga, Flp, 1 Tes) można odkryć osobisty stosunek Skoryny do referowanych wydarzeń i wypowiedzi.

¹¹ Specyfiką kalendarza Skoryny jest umieszczenie cyklu świąt stałych przed cyklem ruchomym. W kalendarzu znajdujemy kilka wspomnień słowiańskich: Sawa Serbski, Symeon Serbski, Włodzimierz „samodzierzec który ochrzcił ziemię ruską“ oraz Borys i Gleb. Pod 26.X, kiedy jest wspomnienie „wielkiego trzęsienia“, dodano informację, że trzęsienia ziemi zdarzają się w krajach południowych.

¹² Dzisiaj można wskazać tylko dziesięć zachowanych egzemplarzy tego wydania.

¹³ Zob. Rękopisy cerkiewnosłowiańskie w Polsce. Katalog. Wyd. drugie zmienione. Oprac. A. Naumow, A. Kaszlej, E. Naumow, J. Stradomski. Kraków, 2004, nr 48, 62, 71 i 92; por. I с а є в и ч, Я. Д. Літературна спадщина Івана Федорова. Л'вів, 1989; Н е м и р о в с к и й, Е. Л. Франциск Скорина..., 467–486.

Wszystkie praskie wydania Skoryna zaopatrzył w przedmowy, posłowania i komentarze, nawiązujące głównie do przedmów św. Hieronima, komentarzy Mikołaja de Lyra i weneckiej *Biblii czeskiej* (1506). Zawarł w nich wielki ładunek wiedzy człowieka z pogranicza średniowiecza i renesansu, biblisty tradycyjnego i erasmiańskiego, humanisty, filologa, chrześcijanina.

Również w swoich utworach hymnograficznych Skoryna pozostawał biblistą. Najciekawszym w tym względzie utworem jest *Akatyst do św. Jana Chrzyciela*, a w nim ikosy 5, 8 i 11. Nawiązując bowiem w stichirach 1 i 3 do słów Pana, że Jan jest największym prorokiem i człowiekiem między narodzonymi z niewiast (Łk 7:28, por. Mt 11:11)¹⁴, Skoryna przeprowadza konkretne porównanie św. Jana z licznymi postaciami Starego Testamentu.

Poszczególne postaci z kolumny pierwszej naszej tabeli i św. Jana łączą cechy wyszczególnione w kolumnie drugiej, a Jan je przewyższa cnotą z kolumny trzeciej. Jest on bowiem:

Ноя	праведнаго предъ Богомъ	справедливейши
Авраама	верна словесемъ Г[о](с)[по]дънимъ	вернейши
Исаака	ведена ко жертве	послушнейши
Якова	во чадехъ духовныхъ	множайши
Левия	во племени своемъ	достойнейши
Иосифа	во чистоте телесной	краснейши
Иова	во младости своей	терпеливши
Моисея	в законе Божиемъ	яснейши
Аарона	въ жертвовномъ чину	св[я]тейши
Елиазара	въ Божиемъ ревновании	смелейши
Исуса Наввина	во бранехъ духовныхъ	крепчейши
Калефа	во согледании земли обетованное	хвальнейши

Wyższość św. Jana nie jest każdorazowo uzasadniana, lecz wynika z przesłanki ogólnej o jego najwyższym statusie wśród ludzi i proroków. Można się zastanawiać, dlaczego Skoryna dokonał takiego a nie innego wyboru, zwłaszcza może dziwić wybór Eleazara i Kaleba. Otóż wydaje się, że kierował się on w tym wypadku nie tyle Pięcioksięgiem, co pochwałą ojców z Księgi Syracha, gdzie w rozdziałach 44–46 znajdujemy skróconą historię przejawów chwały Bożej okazywanej Izraelowi. Księgę Mądrości Syracha Skoryna wydał w grudniu 1517 r., zaopatrując ją, jak wiemy, w swoją przedmowę, poprzedzoną znakomitym *Prologiem* Syracha. W tej przedmowie pisze, że księga dzieli się na dwie części, a ta druga, od rozdziału 44 do końca, „wiedzie nas ku świętości i dobrym uczynom drogą przykładu, przypominając nam żywoty świętych, którzy dobrze spędziwszy życie na tym świecie, po śmierci dostąpili wiecznej chwały”¹⁵. Stamtąd mógł wziąć po kolei

¹⁴ Cerkiewnosłowiański i zależne, w tym serbski, przekłady w Łk 7:28 realizują taki tekst grecki, w którym było dodane słowo „prorok“, co jest zresztą zgodne z wymową wersu 26. Nowsze przekłady korygują to, uzyskując zgodność z Mt 11:11, gdzie o proroku nie wspomina się; por. jednak w. 9 i 13. Skoryna w stichirze 1 i ikosie 12 idzie za Łukaszem, a w stichirze 3 za Mateuszem.

¹⁵ Również w ogólnej przedmowie do Biblii (przed Księgą Genesis) Skoryna pisze, że Księga Syracha zawiera w sobie całą naukę o dobrych obyczajach.

Noego, Abrahama, Izaaka, Jakuba i dwóch jego synów Lewiego i Józefa, potem Mojżesza, Aarona, Eleazara jako ojca omawianego Pinchasa oraz Jezusa i Kaleba. W tym wyliczeniu nie ma tylko Hioba między Józefem/Jakubem a Mojżeszem.

Kolejna „biblijna“ strofa to ikos ósmy – wymienia Skoryna w nim Gedeona i Samsona jako sędziów, Samuela, któremu Syrach poświęca więcej uwagi (46:13–20), by przejść do królów – Dawida i Salomona, w naturalny sposób przywołując Eliasza, którego wątek podnosi sama Ewangelia, przytaczając słowa Chrystusa, że Jan jest Eliaszem, który ma przyjść (Mt 11:14). Pojawia się dalej porównanie do wybitnego ucznia Eliaszowego – Elizeusza i – już poza wytycznymi Syracha – większych proroków: Izajasza, Jeremiasza, Ezechiela, Daniela i Barucha. Tak więc Jan dzięki poszczególnym zaletom jest:

смелейши смысломъ	Гедсона чуднаго
силнейши духомъ	Самсона моцнаго
смиренеши (!) сердцем	Самуила чеснаго
умилнейши пением	Давыда терпеливаго
множайши разумом	Саломона мудраго
совершенши иночествомъ	Илии ревниваго
сладши друголюбствомъ	Елисея щедраго
яснейши пророчеством	Исаи богословиваго
болши терпениемъ	Еремии плачливаго
вышши видением	Езекииля богозримаго
прозорнейши умомъ	Данила жадостиваго
святейши душею	Варуфа послушливаго

Określenia starotestamentowych bohaterów mają bardzo różnorodną motywację, w wypadku Samsona, Salomona, Eliasza, Izajasza, Jeremiasza i Ezechiela bardzo czytelną, w pozostałych wypadkach stanowiącą interpretację działań określanych postaci.

Kontynuacją tych porównań jest ikos jedenasty. Porównuje się w nim św. Jana Chrzciciela z dwunastoma tzw. mniejszymi prorokami. Skoryna pod koniec praskiego okresu zaczął wydawać księgi prorockie, ale opublikował tylko *Treny* czyli *Płacz* proroka Jeremiasza i *Księgę Daniela*. W ogólnej przedmowie do Biblii wymienia on księgę szesnastu proroków, charakteryzując znaczenie każdego z nich dla chrystologii i ekonomii zbawienia. Po Izajaszu, Jeremiaszu, Ezechielu i Danielu wymienia grupę dwunastu proroków. Są to kolejno: Ozeasz, Joel, Amos, Abdiasz, Jonasz, Micheasz, Nahum, Habakuk, Sofoniasz, Aggeusz, Zachariasz i Malachiasz. W tej samej kolejności prorocy ci zjawiają się w ikosie 11 (z pomyłką w imieniu Malachiasza). Pierwszą istotną sprawą jest tu porządek wymieniania pierwszych sześciu, w LXX kolejność ta jest inna (Oz, Am, Mich, Joel, Abd, Jon), ale w tradycji słowiańskiej porządek ustalił się taki jak u Skoryny. Podstawą określeń przy poszczególnych prorokach – tam gdzie to było możliwe – jest odwołanie się do semantyki imion proroków, zapewne za komentarzami św. Hieronima i Mikołaja de Lyra, a może także wschodnimi: Doroteusza z Gazy, Epifaniasza z Cypru, Efrema Syryjczyka, Teodoretę z Tyru czy za innymi Ojcami, komentującymi pisma proroków, ich żywot i imiona. W ten sposób ikos 11 *Akastytu ku czci św. Jana Chrzciciela* stał się erudycyjnym popisem biblisty z Połocka,

który nie zdążył (czy nie zdołał?) wydrukować przygotowanych już innych ksiąg Starego Testamentu, a może tylko my o tym nie wiemy.

Porównania Jana Chrzciciela z dwunastoma mniejszymi prorokami i ich określenia w tej strofie wyglądają tak:

Осии	пророка	чеснейши
Иоиила	св[я]того	славнейши
Амоса	пастыря ¹⁶	терпливши
Авдея ¹⁷	раба Г[о](с)[по]дня	достоинейши
Ионы ¹⁸	голуба	послушнейши
Михея	Морастена ¹⁹	св[я]теиши
Наума	втешителя	умилнейши
Авакума ²⁰	воина крепка ²¹	силнейши
Софонии	стража	прозорнейши
Агея	веселаго ²²	краснейши
Захарии ²³	памятнаго	полнейши
Малаха (!)	ангела ²⁴	яснейши

Zachowana w rękopisie Pog. 85 *Przedmowa do 16 proroków* nie dotyka semantyki ich imion. Izajaszowi poświęcono tutaj duży fragment tekstu, cytując nawet dwadzieścia pierwszych wierszy księgi. Nazywa go Skoryna największym z proroków i, za św. Hieronimem, podkreśla mesjański, niemal ewangelijny charakter jego wypowiedzi. Bardzo obszernie omawia on Księgę Jeremiasza, przytaczając na końcu legendę o ukryciu przez niego Arki Przymierza z napisanym tetragramem i o przeniesieniu ciała proroka przez Aleksandra Wielkiego do Aleksandrii. Podobnie streszcza Ezechiela, wskazując na najważniejsze w kluczu mesjańskim fragmenty, dodając na końcu legendę o rybach, które na jego polecenie wypływały i karmił nimi ludzi. Daniela (kopista)? mylnie nazywa mniejszym prorokiem, ale podaje krótkie streszczenie i uwagę o różnicach między hebrajską

¹⁶ Por. Am 1:1, lecz w wersji hebrajskiej, natomiast w tradycji greckiej zob. 7:14–15. O pasterskim zawodzie Amosa wspomina Skoryna w Przedmowie do ksiąg prorockich.

¹⁷ W Abdiaszu tradycja widziała syna wdowy, uratowanego przez Eliasza, lub oszczędzonego przez niego trzeciego pięćdziesiątnika.

¹⁸ Zwykle przyjmuje się, że Jonasz jest prorokiem z Get-Ofer koło Nazaretu, który przepowiedział Jeroboamowi II pomoc Bożą w odbudowaniu królestwa izraelskiego (4 Krl 14:25). Skoryna jednak w Przedmowie do ksiąg prorockich łączy jego postać z działalnością Eliasza i wiąże z Jonaszem postać syna pewnej wdowy z Sarepty, która karmiła Eliasza. Eliasz ożywił jej zmarłego syna (3 Krl 17:7–24).

¹⁹ Morastejczyk; z miejscowości Marofa, Moreset (35 km od Jerozolimy). W Przedmowie Skoryna podaje, że Pismo św. mówi o dwóch Micheaszach.

²⁰ Skoryna w Przedmowie utożsamia proroka z Habakukiem, który przyniósł Danielowi obiad do jaskini lwów, Dan 14:32–38. Utożsamianie autora księgi z noszonym przez anioła za włosy prorokiem jest kwestionowane.

²¹ Hab 2:1.

²² Podnosi się fakt, że Aggeusz ujrzał ukończoną świątynię i że pierwszy zaczął śpiewać „Alleluja!“, ale Skoryna o tym nie pisze.

²³ W Przedmowie mówi się o wspólnej działalności, śmierci i pochówku Zachariasza i Aggeusza.

²⁴ W Malachiaszu lud widział anioła, a niektórzy myśleli, że to Ezdra. Skoryna podnosi fakt, że pisał on po wszystkich prorokach.

wersją Księgi a chrześcijańską. O pozostałych prorokach informacje są podobne – kim byli, ile rozdziałów zawiera ich księga i gdzie zostali pochowani. Rękopiśmienna *Przedmowa* musi być dokładnie porównana z wydrukowanymi tekstami jego przedmów i z ewentualnymi źródłami, stanowiącymi dla naszego bibliisty bezpośrednią inspirację.

Tak więc Franciszek Skoryna z Połocka, obcując z Pismem Świętym w co najmniej sześciu językowych szatach (hebrajska, grecka, łacińska, czeska, polska i cerkiewnosłowiańska) jako tłumacz, wydawca, komentator, i także jako hymnograf demonstruje swoją ogromną wiedzę biblijną. Ale dzieli się też z nami swoimi opartymi na tłumaczonej przez siebie Biblii przemyśleniami, że *bez bojaźni Bożej, bez mądrości i bez dobrych obyczajów nie są w stanie ludzie pospolici żyć poczciwie na ziemi* (Przedmowa do Księgi Przysłów), że *najwyższą mądrością jest rozmyślanie o śmierci i poznanie samego siebie i wspomnianie tego, co ma nadejść* (Przedmowa do Księgi Hioba). Dlatego tak naturalnie brzmi jego życiowe credo, zapisane w 1519 r. w sławnym Starym Mieście Praskim i któremu był wierny aż do śmierci: *Narodziliśmy się nie tyle dla samych siebie, co dla służenia Bogu i dobru publicznemu* (Przedmowa do Księgi Estery).

FRANCIS SKORINA FROM POLOCK AS A BIBLICAL SCHOLAR

(Summary)

The article gives a general picture of the activity of Francis Skorina as a translator, commentator and publisher of biblical texts, mainly Old Testament ones, and as an editor, publisher and author of hymnographic and euchographic works (Prague 1517–1520 and Vilnius 1522, 1525). Skorina printed twice the Plaster without, however, translating it and published one time each 22 OT books with a linguistic revision of the text. In 1525 he published a Church Slavic apostolos (epistle book) with forewords by himself and a specific calendar. The language into which Skorina translated the bible texts and which he used in the prefaces and afterwords of his publications was defined by himself as Russian. Today it is called usually Old Byelorussian – a literary language based on Old Church Slavic with a strong influence from the written and spoken language used in the Great Principality of Lithuania.

Besides the printed translations and the manuscript copies of them, the written tradition has preserved several MSS with biblical books translated by Skorina and with prefaces to them, which the Polish humanist was not able to publish. While the printed books have been published many times and can be found easily in an electronic variant, the manuscript texts have not as yet been studied well and are poorly known.

F. Skorina also took care also of liturgical books. The “*Malaya Podorozhnaya Knizhka*”, which is a kind of a psalter with a service attached to it, has also New Testament texts and among the akathistoi, canons and prayers added to them and meant for every day of the week, we find some prayers and two akathistoi created by him even with an acrostic. The article directs the attention of the reader to the biblical similes in the Akathistos of John the Baptist (especially in ikoses 5, 8 and 11), which show Skorina’s profound knowledge of the Bible and his high artistic mastery.

Alexander Naumov
The Ca Foscari University – Venice